

70 év után először beszélnek nyíltan Szerbiában a megtorlásokról

Kettős interjú A nép nevében! c. belgrádi kiállításról

A magyar héten (június első hetében) „A nép nevében!” - Represszió Szerbiában 1944-1953 elnevezésű multimediális kiállításon, a Történelmi Múzeumban, Belgrádban a hitvallással is felérő hozzászólásával nyerte meg Ljubiša Ajdić, a világirodalom nyugalmazott egyetemi tanára, naiv festő, mind a vendégek, mind a hallgatóság figyelmét. Őt viszont a magyarországi történész kutatók előadásai ragadták meg. A Terror Házának bemutatásával nyitotta meg a rendezvénysorozatot György Sándor történész kalauzolásával. Horváth Miklós Hősök és áldozatok - Magyarország 1956 címmel vont párhuzamot Jugoszlávia és Magyarország között. Kiemelve, hogy Jugoszlávia a saját totalitáris rendszerét hozta létre, Magyarország sorsáról, minden lényeges kérdésben pedig Moszkvában döntöttek. A Sajti Enikő történész az ún. hideg emlékezetéről, az emlékezés kultúrájáról beszélt, Papp Árpád néprajzos-muzeológus, a szabadkai Városi Múzeum munkatársa Visszafojtott emlékezet címmel az etnológiai szempontok alapján történő kutatás fontosságát emelte ki. Az elhangzottakat dokumentumfilmek nyomtatékosítva egészítették ki; először láthatták az érdekelt belgrádiak a Játszunk nyugodtan - 1956 c. Schmidt Mária és Talla Gábor forgatókönyve alapján készült filmet és Forró Lajos legújabb, a délvidéki magyarok ellen elkövetett megtorlásokról szóló, *Az utolsó óráig* c. filmjét.

Mekkora tragédiát zúdított az emberiség-re a vörös csillag születése a horogkereszt letörése után?

- A nép nevében c. kiállítás visszaadta az emberek hitét Szerbiában, Belgrádban, mert hét évtized után nyíltan lehet beszélni mindarról, ami a második világháború után, a béke első hónapjaiban, a katonai közigazgatás alatt történt. A meghamisított „valóság” kitesztotta az igazságot a történelemből, és folyamatosan,

szisztematikusan ölte ki a hitet az emberekből. A Biblia helyett, hogy mentsvárunk lenne, elszalasztott eséllyé vált. Több mint két nemzedék nőtt fel a meghamisított történelemtanításon. Ennek a következményét többszörösen megérettük az elmúlt háborús évtizedekben, s még mindig kihatnak mindennapjainkra. Az ilyen kiállítások és a dokumentumok, a még élő szemtanúk, a megtorlások áldozatai hozzátartozóinak vallomásaiból készült filmek sokban segíthetik a szemléletváltást, a polgárok igényét, főleg a fiatalokét, hogy megtudják mi miért történt és hova vezetett? A hamis történelemre, a hazugságra épült társadalomnak bizonytalan a jövője. Úgy gondolom, hogy hetven esztendő után ideje van a megszólalásnak, a történelem valós igazságon alapuló újraírásának. A környező országokban Magyarországon, Szlovéniában és Horvátországban, ismereteim szerint és a kor történéseit hallgatva, úgy vélem, sokkal nyitottabbak a sokáig tabunak számító témák iránt. Magyarország, a magyar nép szabadságvágya mélyen megérintett már az '56-os események alatt. Nem sokkal korábban kezdtem festegetni. Még elevenen élt bennem a Goli otok (Kopár sziget) emléke.

Hogyan próbálja értelmezni, önmagán át-szűrni, amit a térség országaiban élő népek elszenvedtek a különböző totalitarizmusok, diktatúrák alatt?

- Minden érzésemet, ami bennem tombolt a Goli otok óta, kihozták belőlem a Magyarországon történt események. Megperzselt a magyar nép szabadságvágya, ahogyan láncait letépve szeretné szuverén módon jövőjét építeni. De alig-hogy elkezdte, még nagyobb rabságba taszították a szovjet tankok. A szabadságvágyat a viharoként végigsöprő, új-régi hatalom villámgyors bosszúvágya törte le. Ördögi módon, melynek nyomán vér folyt mindenütt. El tudják képzelni,

hogy mit művelt a sátáni erővel lecsapó, a szabadságot, a forradalmat leverő bevonuló katonai hatalom? Tudják mekkorák azok a szögek, szögecskek, amelyeket a hidak építésénél használnak? Magyarország, főleg Pest a gyönyörű hidairól ismert. Ezekkel a szögekkel szegeztek a padlóhoz a kivégzetteket, és tették a kezükbe Lenin képét... Majd jöttek a büntető osztagok, a tankok. A felkelés (elnézést kérek, tudom, hogy ez a minősítés nem felel meg a magyar köztudatban élő kifejezésnek, de mi ezt a megnevezést tartjuk méltónak, felkelésről beszélünk, amikor az 1848-as vagy az 1956-os forradalomra gondolunk) két hullámban történt, emlékezetem szerint. A „varsói paktum” a szovjet vörös tankjai elé először a nők és gyerekek álltak. Ez a művelet sikeres volt, mert a tankok némák maradtak. Erről a La Figaro újságírója közölt először fotókat, amelyet átvett a Večernje novosti. Láttam ezeket a fényképeket. A második hullámban, amikor a szovjetek Kádár Jánost angazsálták, már sokkal könyörtelenebbek, bosszúéhesebbek voltak a Szovjetunió, a Varsói Szerződés kommunista vezetői. A parancsra megindultak a tankok, és eltaposták a nőket, a gyerekeket is. Az ártatlankok vére folyt a hernyótalpak nyomán...

A magyar és a szerb nép sorsa Európa szívében azonos, az én meglátásom szerint. Kis lélekszámú országokról van szó, de a legextrémebbekről - pozitív értelemben - a kultúráját, a forradalmiságát tekintve. Egyedülállóan olyan két nép, amely képes ellenállni a „nagyoknak”, még nagy veszteségek árán is. Szerbia az egész XX. századot elvesztette a szövetségesek keresésében a horizontális szláv vonal mentén. Ideje lenne tudomásul venni, hogy valamennyien cserbenhagyták, és függőleges, észak-dél irányba kellene fordulnia. Jelképesen szólva, fogják meg a szerbek a magyarok kezét, s azok viszonzák barátsággal és a közös Vajdaságon át jusunk el Európába és a világba.

A múlttal való szembenézés, a történetek vállalása, a felelősség megállapítása, a történelem homályos részeinek sokoldalú megvilágítása a térségben élő népek békéjét szilárdítaná meg. Mit jelent Szerbia, Belgrád polgárainak, a szerbségnek ez az első ilyen jellegű kiállítás?

- A nép nevében! c. kiállítás létrehozásáért minden elismerés megilleti Srđan Cvetković történészt, aki hosszú évtizedekig kutatta és gyűjtötte a dokumentumokat Zorica Marinković projektumvezetővel együtt. Belgrádban soha korábban nem volt ilyen eredményes multimedialis kiállítás. A szerb nép áldozatai mellett a térségben élő más népek tragédiái is részben bemutatásra kerültek. Úgy vélem, a horogkereszt, a vöröscsillag vagy más szimbólum által meghatározott totalitarista diktatúrák a népek ellen irányulnak. A II. világháború után rövid ideig pislákol a remény, hogy szabadságot hozott a vörös csillag, aztán gyorsan szertefoszlottak az álmok, és gyászba borult Európa jelentős része.

A magyar napok keretében megrendezett kiállításon mint a kor tanúja működtem közre, hiszen 1936-ban születtem. A hét kiállított festményem is ezt az időszakot idézi. Úgyszintén fivérem, Dragiša Ajdić (1928-1982) 5 alkotása. A legidősebb fivérem Milorad (aki 1924-ben született) a Goli otok áldozata lett. A családnak nagy tragédiát élt át: apámat 1941-ben végezték ki, fivérem 1948-ban... Szabadságszerető anarchista bátyám, Dragiša a zöld határon akarta elhagyni az országot, mert nem akart katonának menni. Ezt főben járó bűnnek tekinti a hatalom, törvénnyel szankcionálja. Elfogták a határon, katonaszökevénynek nyilvánították és bezárták, majd kórházba, elmeógyógyintézetbe került...

Ez a kiállítás nem mutatta be a pszichikai, a lelki terror áldozatait. A rendszer megtalálta a módját, hogy alattomos, megalázó módon számoljon le a másként gondolkodókkal. „Aki nem velünk, ellenünk!” Gondolom ismerős. Külön és alapos kutatást igényelne ennek a témának a feltárása. Remélem, lesz folytatása a kiállításnak, és lesznek bátor, szakképzett fiatal szakemberek, akik vállalkoznak a lelki tortúra kutatására. Szerbiában erre egész „gyárok” voltak. „A nép nevében!” kiállítással fellelegezhet Szerbia polgársága. Valami elkezdődött, amire hét évtizedig kellett várnia. S olyan történész vehette kezébe, aki tárgyilagosan viszonyul a viharos időkhöz. Cvetković történész családjában nem voltak áldozatok „sem jobbról, sem balról”.

- Más-más módon ábrázolja a fivére és ön a szenvedést.

- Inkább ideológiai-filozófiai-történelmi alapon jelenítettem meg a szenvedést, az áldozatok tragédiáját, míg a bátyám expresszív-represszív alapon. Elemi módon szembesít bennünket az emberi sorsokkal, tragédiákkal. Van egy festményem, amelyen a fasizmusról való menekülés lehetőségét a vörös csillag reménye táplálja, 1941-1945-ig, aztán 1948 a negatívan értelmezett csillaghullást jelenti, amikor elit kommunistákkal számolnak le a Goli otokon. A következő történelmi dátum, mérföldkő: 1956, a magyar forradalom (felkelés) a kommunista terror ellen. A festményeimen nemcsak a szerb nép áldozataira emlékezem, hanem a magyarokéra is. Nemzeti és európai viszonylatban is 1956 a magyar népet illeti. Szabadságvágyukkal kivívták az általános megemlékezést.

A későbbiek során, a világirodalom hallgatójaként is izgatott mindaz, ami körülöttem történik. A festményemen ez úgy jelenik meg eleinte, hogy a sarló elválik a kalapácstól. Engem a leginkább az zavart a kommunizmus jelképeinek a túlbuzgó, pozitív ábrázolásában (1964), hogy nem voltak könyvek. A képeken a jobbra távolodott sarló és a balra került kalapács közé a Biblia - mint hiánycikk - került.

A következő történelmi dátum a számomra 2000. Új időket hoznak a szelek, a háborús viszályok után... A festményemen nincs ugyan feltüntetve október 5., de mégis ehhez a dátumhoz kötődik a vörös csillag uralmának a megszűnése. Jól éreztem rá erre a kiállítás szerzői, mert ezt a festményt tették a bejárathoz, fölötté van Zoran Đinđić meggyilkolt miniszterelnöknek a fényképe, ahogyan veszi le a vörös csillagot a belgrádi városházáról.

A kommunizmus ebben a térségben valójában önmagát pusztította el folyamatosan, már 1944-től, a megtorlásoktól kezdve, a Goli otokon át, a társadalmi változásokat hozó időkig.

A magyar-szerb történészek találkozájának napjait is köszöntve még egy festményemet, a Vörös megfeszítést, szétszakadást (Crveno raspeće) emelem ki. Történelmi ismeret, az 56-os magyar forradalom ismerete szükséges a kép megértéséhez. Innen, Belgrádból, az időbeni, a térbeni távolságból, egészen más kultúrából, talán jobban lehet láttatni a tragédiát. Emlékszem, Belgrádra mély benyomást tett a forradalom.

Annyira élt bennünk az együttérzés, hogy a Kenéz Mihailo sétálóutcában mindenki a magyarok hősiességéről beszélt. Gondolatban a magyar fiatalokkal voltunk, felidézve 1944 véres őszét, a felszabadulás napjait. A polgári Belgrád a háború végén „esett” el, amikor a szerémségi frontra mozgósítottak erőszakosan. Szerbia jobboldali szárnyát ekkor, a szó szoros értelmében kasztrálták, a bal oldali szárnyát pedig 1948-ban a Goli otokon. Ennek következményét, a „lefejezett” Szerbia még 1956-ban is érezte.

Az értelmiség mellett a gazdákat, a parasztokat is megszorogatta a rendszer a beszolgáltatásokkal. A padlássöprést is a „A nép nevében!” követte el az új hatalom. Aki nem volt hajlandó önszántából eleget tenni a parancsoknak, azt árulónak nevezték, bezárták, volt aki belehalt a kínzásokba, a gazdákat kulákoknak minősítették, akik élőködnek a népen.

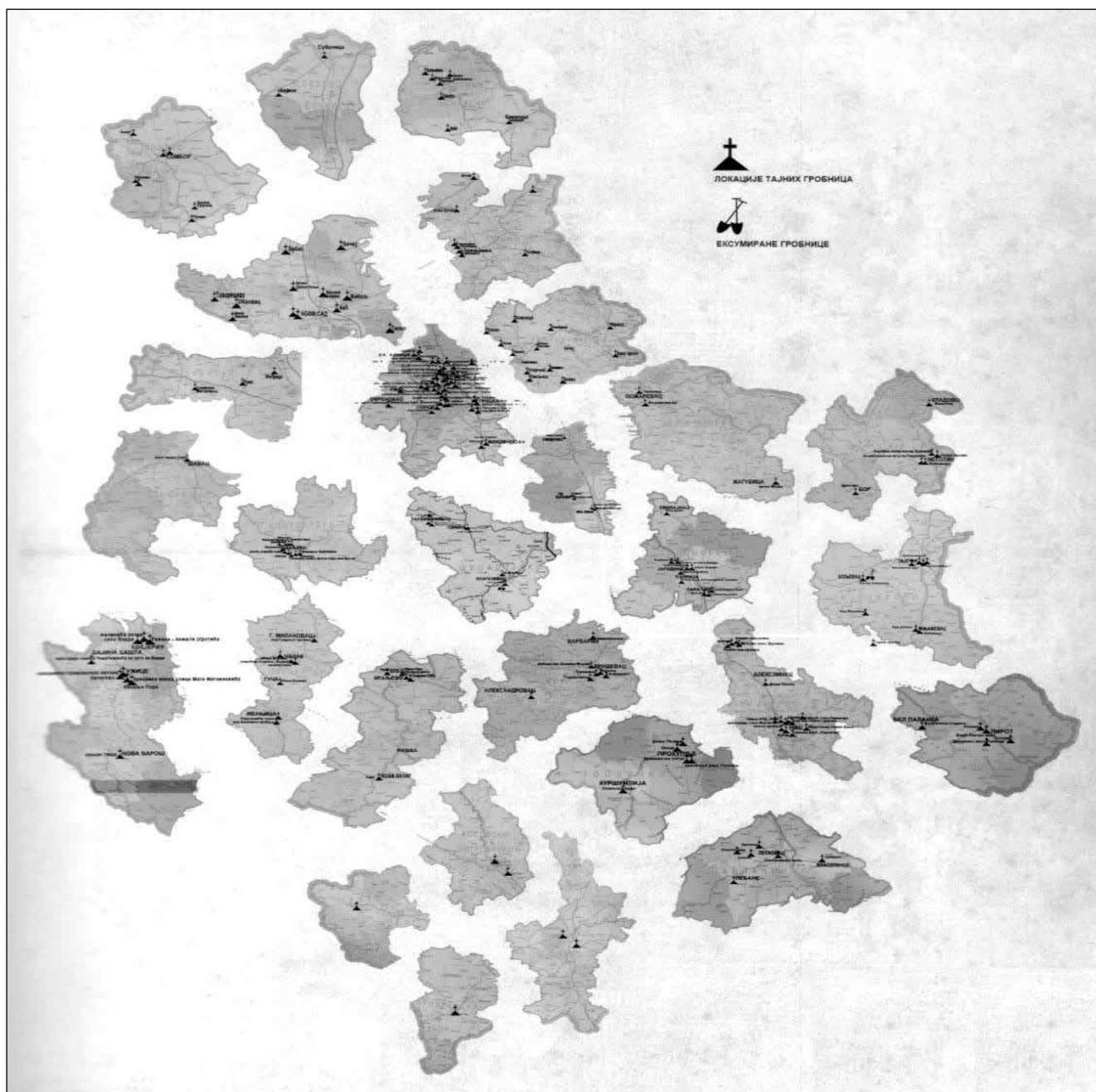
- Erről az időszakról sem beszéltek eddig ennyire nyíltan, mint ezen a kiállításon. Külön témákat szentelnek a szervezők a kényszerbeszolgáltatásoknak.

-Szükséges is. A fiatalabb nemzedékek a legtöbb esetben nem is értik, miről van szó, az iskolában alig tanulnak valamit arról az időszakról. A kiállítás legfőbb célja szerintem az, hogy affirmálja, népszerűsítse és tudatosítsa múltunk, a lemeztelenített történelmünk megismerésének fontosságát.

A II. világháború után az új hatalom szimbólumával, a vörös csillaggal kísérel megbecsteleníteni a kereszténység szimbólumát, amely évszázadokon át erősítette az emberek hitét, reményét. Válgék a kiállítás erényére, hogy szembesíti látogatóit a vörös csillag elhalványulásával, letérésével. A leginkább azzal, hogy minden totalitarizmus, diktatúra a nép ellen irányul. Kívánom, hogy vándorútja során eljusson Szerbia minden városába. Körútja után, Belgrádba visszatérve, méltó, állandó kiállítási helyet kaphasson.

Szerbiában az átvilágítás elmaradása fékezi a folyamatot

Ezért is lehet annyira megosztott még csaknem 15 évvel az októberi fordulat után is a szerb társadalom, de mindent számba véve, a kiállítás elérte a célját: hivatalosan és visszafordíthatatlanul megkezdődött a totalitarista örökséggel való szembenézés folyamata. Dr. Srđan Cvetković

Tömegsírok Szerbiában

történész, a Szerbiai Kortörténeti Intézet szakmunkatársa, a téma több évtizedes kutatója, a kiállítás ötletgazdája és Zorica Marinković, a projektum koordinátora a csaknem négyhónapos (április–augusztus) nyitva tartás után a kiállítás anyaga egy részének utaztatásán gondolkodnak. Biztatást kaptak Belgrád városától, hogy a budapesti Terror Házához hasonló múzeumba kerülhetnek a napról napra bővülő, feldolgozásra váró anyagok.

Hosszú út vezetett az elgondolástól a megvalósulásig. A kiállítás teljesítette kül-

detését, elérte célját? - kérdeztem Cvetković történésztől a zárórendezvényen.

- Emlékezet óta kiállítás még nem váltott ki ekkora érdeklődést Szerbiában. A csaknem négy hónap alatt több mint 35 ezren látták, mintegy ötezen vettek részt a 36 vitafórumon, előadáson, film- és könyvbemutatón Belgrád egyik legméltóbb intézményében. Nagyon fontos, hogy hét évtized elmúltával először szervezhettünk tényfeltáró, megemlékező kiállítást a tabunak számító időszakról, témáról egy hivatalos állami intézményben. Ily módon az ártatlanul kivégzett

áldozatok bizonyos értelemben, nyilvános kegyeletadásban részesültek.

A pódiumbeszélgetéseken sikerült dialógust kezdeményezni a legellentmondásosabb témákról: a politikai, az ideológiai represszióról, a nép nevében elkövetett, többnyire ítélet nélküli tömeges kivégzésekről, likvidálásokról, a sortüzekről, az internáló táborokról, a koncepciók perekről, a Goli otokról, a kisajátításokról, az elkobzott vagyronról, a kényszerbeszolgáltatásokról, a személyi kultuszról, a megrendezett választásokról.

A történelmünk sötét fejezeteinek megnyitása nem a revansizmus, a bosszú szándékával történt, éppen ellenkezőleg, hogy segítsük egy súlyos, ellentmondásokkal, előítéletekkel terhes időszak felelősségteljes vállalását, az igazság feltárását a tények alapján. Úgy vélem, Zorica projektumvezetővel és munkatársaimmal, a támogatóinkkal, a szponzorainkkal - akik nélkül meg sem valósulhatott volna ez a kiállítás -, a Történelmi Múzeum, Belgrád városvezetőségével együtt, hogy elértük célunkat.

A térség országaiból neves történészek, a kor kutatói osztották meg a hallgatósággal tapasztalataikat. Oroszország kortörténészeit is meghívták, de egyéb elfoglaltságuk miatt nem jöhettek el.

Mit emelne ki külföldi kollégáik eredményeiből?

- Külön figyelmet érdemelnek a Lengyelországból, Magyarországról, Szlovéniából és Horvátországból érkezett történészek, tudósok előadásai, dokumentumfilmjei, a hozzátartozók, a szemtanúk vallomásai. Hasznosak lehetnek számunkra a tapasztalataik, a mód, ahogyan szembesültek és dolgozzák fel folyamatosan a kommunista diktatúra bűntényeit. Lépésről lépésre haladva tudatosítják a közvéleményben, főként az ifjú nemzedékekben a tanult, a meghamisított történelem újraírásának szükségességét a valós, évtizedekig eltitkolt igazság alapján.

Szerbiával ellentétben az említett országokban már nem tabu téma többé mindaz, amit a kommunista hatalom, a kommunisták elkövettek. Az ártatlanul kivégzettek tömegsírait megjelölték, kegyelettel, méltóságteljesen emlékeznek meg róluk évről évre.

A társadalmi rendszer névleges átalakulása a '90-es évek elején, a közismert okok

miatt, még nem szavatolhatta a demokratikus folyamatok elkezdődését. 2000. október 5. után esély lett volna rá?

- A miértekre többen is keressük a választ. Szerintem adottak lehettek volna a lehetőségek a totalitarista örökséggel való szembenézésre a demokratikus változások kezdetén, a többpártrendszer bevezetésével, de különösen 2000 októbere után, amikor ennek intézményes formái lettek. A vonatkozó törvények legtöbbször, köztük a lusztrációs, az átvilágítási törvény holt betű maradt a papíron. Ez jelentős mértékben fékezi „A nép nevében!” történetek felvállalását a kommunista diktatúra első évtizedében. A fasiszmus időszakát évtizedeken át vizsgálták a történészek, a kutatók Szerbiában. Sok esetben ezzel próbálták „igazolni” a kíméletlen megtorlásokat, amelyekben ártatlan tömegeket végeztek ki Szerbia-szerte. Ennek a kiállításnak az anyaga ezzel az időszakkal foglalkozik. Részben választ is keresve, hogy miért nem alkalmazták hatékonyabban a vonatkozó törvényeket? Ha a térség országaihoz viszonyítjuk a kutatások eredményeit, láthatjuk, hogy még mindig óriási a lemaradás Szerbiában. A legszembetűnőbb a négy kulcsterületen: a levéltárak megnyitásaiban; az átvilágításban; a rehabilitációban és a vagyonszűzítésben.

A kiállítással mintegy tükörben láttatjuk mindennek a következményét. De egyben nemzedékünk adósságát is vállaljuk az ártatlanul kivégzettek emlékének megőrzéséért. Ezért is nevezem sokszor kegyeletadásnak a vállalkozásunkat. A tények alapján szólalunk meg. Eszmélésre készítetve közvéleményünket, hogy közösen tehessek fel a kérdést, miért történhetett meg mindez? Hogy közösen mondhassuk ki: Ne ismétlődjön meg soha többé! A fasiszta bűntényekről számos kiállítás volt az elmúlt évtizedekben, de a kommunista bűntényeket mindmáig nem mutatták be, egy múzeumban sem. A polgárok nagy érdeklődése folytatásra biztat bennünket.

A kiállítás egy-egy részét úgy alakítottuk, hogy megidézze az 1944-1953 közötti időszakot. Mint láthatja, a beszélgetésünk egy rögtönzött falusi kocsmában történik, ahol éppen a háború utáni első választásokra készülnek... Itt vannak a korabeli újságok, plakátok. Beleolvasva, láthatjuk,

hogya a személyi kultusz erősítése a cél, hogy már előre tudni lehessen a választások kimenetelét.

A letragikusabb időszaknak, 1944 véres őszének az anyaga - amikor az emberek tizezreit végezték ki bírósági ítélet nélkül - külön terembe került.

- '44 szeptemberétől 1945 márciusáig Szerbiában a likvidálás gyakorlata uralkodott el. Ebben az időszakban kíméletlenül leszámoltak a politikai és az osztályellenséggel, a háborús kollaboránsokkal. Korántsem pontosak még az adataink a kivégzettekről; a tömegsírokat feltáró állami bizottság eddig 52 ezer áldozatot vett jegyzékbe, közülük 36 ezren a sortüzekben veszítették életüket, 25 ezren pedig a gyűjtőtáborokban. Ezeknek az embereknek esélyük sem volt bebizonyítani ártatlanságukat, mert az eljárás lefolytatása nélkül kerültek a veszthelyekre. Az erre vonatkozó adatokba, dokumentumokba is betekintheztek a kiállításlátogatók. „A nép ellen-ségei” likvidálásának, a tisztogatásoknak speciális forgatókönyve volt, amelyet hasonló módon hajtottak végre Szabadkától Vranjeig. Többnyire az éj leple alatt hurcolták el az embereket, és végezték ki őket a Népvédelmi Osztály (OZNA) szigorú vezetésével. Szerbia őszi avar borította tömegsírjainak fekvő térképét a Múzeum aulájában helyeztük el. Kutatásunk során 215 tömegsír lokációját határoztuk meg. A feltárások szerint csak Belgrád területén több mint 20 tömegsír van.

A kiállításlátogatók megismerhették a későbbi politikai koncepciók perек menetét, a bebörtönzöttek, a politikusok, az írók, a papok, a gyártulajdonosok, az iparosok, a képek stb. mindennapjait az embertelen cellákban. A rög-tönzött börtön megtekintése után egy improvizált kongresszus-terembe értünk. Itt zajlottak a kísérő rendezvényeink, a pódiumbeszélgetések, film- és könyvbemutatók.

A beszolgáltatásokkal, a gazdák, a parasztok tiltakozásaival, az ellenük foganatosított megtorló intézkedésekkel a kiállítás külön szárnya foglalkozott, úgyszintén a Goli otokra (Kopár sziget) száműzöttekkel.

A kiállítás bejáratához került a belgrádi városházáról 1997. február 21-én levágott csillag, amelyet Zoran Đinđić akkori városelnök emelt le. A pillanatot megörökítő fotó is idekerült.

A tematikus kiállítás anyaga hogyan dolgozza fel a Vajdaságban történt megtorlásokat?

- Igyekezetünk a Szerbia egészére vonatkozó elérhető dokumentumokat közszemlére tenni. A vajdasági koncentrációs táborokat, tömegsírokat is bemutatjuk, a magyarok, a németek és más nemzetiségek ellen elkövetett atrocitásokat. Hangsúlyozni szeretném nem „kulcsrendszer” alapján közelítettünk a témához. Számunkra mindenki áldozat, nemzetiségtől, ideológiától függetlenül, aki elszenvedte az emberhez nem méltó, megalázó tortúrákat. A szerbiaiakról, tehát a vajdaságiakról is egyaránt szól ez a kiállítás. A családokban féltve őrzött (dokumentumokkal felérő) iratok, igazolványok, fényképek, személyes tárgyak kerültek elő a kiállításra, amelyeket átadtak nekünk a hozzátartozók.

A szerb közvélemény mennyire nyitott a téma iránt?

- A közvéleményt jelentősen befolyásolhatják a médiumok. Ebben is nagy a lemaradás a környező országokhoz, főleg Magyarországhoz, Szlovéniához, Horvátországhoz viszonyítva. A szerb sajtó csupán az utóbbi öt-hat évben cikkezik az 1944-es eseményekről. A fiatalabb nemzedékek alig tudnak valamit az akkor törtétekről. Mégis azt mondhatom, hogy érezhető a nyitás. Mind több tudományos munka lát napvilágot a különböző kiadványokban. Az utóbbi években a Novosti, a Politika, a Blic is többet cikkezik a totalitarista örökséggel való szembenézés elkerülhetetlenségéről.

A szembenézés kultúrája egyik előfeltétele a népek közötti megbékélésnek térségünkben is.

- A kiállítással az ehhez való pozitív viszonyulást is segíteni szeretnénk volna. A más véleményt kulturáltan is ki lehet mondani, és kulturáltan meg is lehet hallgatni. Ez is a demokrácia egyik mércéje. Természetes, hogy a téma és a kiállítás különböző reakciókat vált ki az emberekben, de véleményünket közöljük demokratikus módon. Túl sok ártatlan áldozatról van szó, ezt kulturáltan kell tudatosítani a közvéleményben, hogy ne lehessen a peremre szorítani ismét a kommunizmus sötét oldalainak hozományát. Hogy ne lehessen semmisnek nyilvánítani a megtörtéteket.

Sokszor elmondtam az elmúlt csaknem negyed évszázad alatt a különböző fórumokon, emberjogi, háborúellenes összejöveteleken, hogy a kilencvenes években talán meg sem történtek volna a véres konfliktusok, etnikai tisztogatások a volt Jugoszlávia térségében, ha a II. világháború után, elsősorban a szerb közvélemény szembe tudott volna nézni a történetekkel, a szerbek, a németek, a magyarok és más népek ellen elkövetett megtorlásokkal.

- Osztozom a meglátásaival. A történetek azonos időszakban zajlottak, más-más térségekben, de a körülmények hasonlóak voltak, kivéve a németek és a magyarok (Csúrog, Zsablya, Mozsor) egy részének kollektív bűnössé nyilvánításának esetében. A nagy tisztogatásokban a Jugoszláviában élő népek egy részével kíméletlenül leszámoltak. Ebből a nézőpontból szemlélve mint háborús kollaboránsok kollektívan háborús bűnössé lettek nyilvánítva, nemzetiségtől függetlenül. A kollektív megbélyegzéssel évtizedekig manipulált a hatalom, hogy mindjobban megszilárdítsa sorait, totalitarista, személyelvű uralmát. Az idősebb nemzedék emlékezete őrzi még ezt az időszakot. A '60-as években a liberális szemlélet kezd teret hódítani a fiatalabb korosztály körében, amikor a külföldi hiteleknek köszönhetően viszonylag látványosan javul a lakosság életszínvonala, a keleti blokkban élő polgárokéhoz viszonyítva. Ebben az időszakban kezd státus szimbólummá válni a tengerparti nyaralás stb. A megemlékezések csak a fasizmus feletti győzelemről szóltak, míg a '44-es események „lebetonozott” tabuvá váltak. Ebből eredeztethető a szerb társadalom skizofréniája, tudathasadásos állapota.

„A nép nevében!” kiállítással, a tények feldolgozásával vélhetően belátható időn belül enyhülnek ezek a szimptómák.

Egy konferencián említette, hogy Vajdaságban már több tömegsír helyén emlékmű áll, és a '90-es évek óta nyilvánosan is megemlékeznek a magyarok, a németek a mártírjaikról. Mi a helyzet Szerbia többi régiójában?

- A változások éveiben tudatosodott a Vajdaságban élő magyarok és németek köré-

ben a nyilvános megemlékezés fontossága és önkezdeményezéssel hozták létre az emlékhelyeket. E tekintetben messze elől járnak Szerbia más vidékéhez viszonyítva. Reményeim szerint az állami intézményes rendezéssel megtörténnek majd a tömegsírok megjelölései. Egy olyan szintre szeretnénk elérni a szerb és általában a társadalomban, amely szavatolja, hogy minden polgár szabadon emlékezhessen meg a hozzátartozóiról, a különböző diktatúrák áldozatairól.

A magyarok és más népek kollektív bűnösségének eltörlése jogerőre emelkedhet-e Szerbiában, vagy csupán verbális gesztus marad, amelyet tavaly mondott ki Szerbia parlamentje?

- Kollektív bűnösség az egyetemes emberi jogok mércéi alapján nem létezhet egy modern társadalomban. A bűn mindig egy személyhez fűződik, és nem egy néphez. Ha így általánosítanánk, akkor a szerb népet is kollektív bűnössé lehetne nyilvánítani bizonyos szempontok alapján. Ez ellentétben lenne minden emberi, keresztény erkölcsi értékkel. Kollektív bűnösségről napjainkban egy jól nevelt ember nem beszél. Egyértelmű szerintem, hogy a kollektív bűnösséget el kell törölni.

A megtorlásokban ártatlanul kivégzett csúrogi és környékbeli magyar mártírok emlékművének felavatása előtt tavaly (június 26.) Belgrádban a Szerbiai Parlamentben Áder János, Magyarország köztársasági elnöke bocsánatot kért a szerb néptől az 1942-ben, a razzia idején elkövetett bűntényekért.. Tomislav Nikolić, Szerbia köztársasági elnöke mindmáig nem viszonzta ezt. Véleménye szerint azonos gesztus elvárható-e a szerb államfőtől?

- A kérdést nem nekem kell megválaszolni. De a véleményem szívesen megosztom. Úgy vélem, bocsánatot kell kérnie a szerb elnöknek is, ha már a másik fél ezt megtette. Ártatlan áldozatokról van szó, miért ne? Minden ártatlan áldozathoz azonos módon kell viszonyulnia minden társadalomnak, intézménynek. Ha már a magyar elnök bocsánatot kért, az lenne a természetes, hogy a szerb elnök is kimondja a bocsánatkérést.